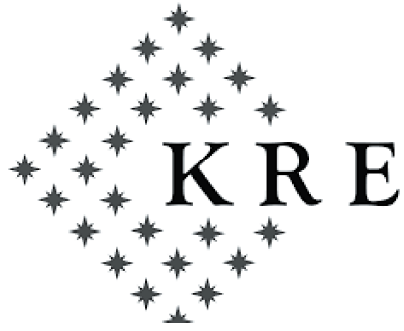

Reformáció Öröksége

3/2

Reformáció Öröksége

Sorozatszerkesztők:

Ablonczy Bálint – Csorba Dávid – Kiss Réka – Lányi Gábor

REFORMÁCIÓ ÖRÖKSÉGE

3/2

HAGYOMÁNY IDENTITÁS TÖRTÉNELEM 2019

Szerkesztők:

Kiss Réka – Lányi Gábor

Károli Gáspár Református Egyetem
Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye
• Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet
Budapest, 2020

Kiadó: Károli Gáspár Református Egyetem
KRE ETKI RÖM – KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet

Felelős kiadó: Hanula Gergely
Károli Gáspár Református Egyetem
1091 Budapest, Kálvin tér 9.
Telefon: 455-9060; Fax: 455-9062

*A kötet a 2019. október 21–22-én a Károli Gáspár Református Egyeteme
Hittudományi Karán megrendezett
„Hagyomány – Identitás – Történelem” 2019 című
egyháztörténeti konferencia tanulmányra bővített előadásait tartalmazza.*

© Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom
Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye, 2020

© Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar
Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2020

© Szerzők, szerkesztők, 2020

Szaklektorok
Ablonczy Bálint (*Túlélni Trianont*)
Lányi Gábor

Nyelvi lektorok
Földy–Molnár Lilla,
Mester Gyula

Idegennyelvi lektor
dr. Gaál Izabella

Grafika
Asztalos József

Technikai szerkesztő
Hermán Zsuzsanna

Készült a Pátria Nyomda Zrt.-ben

ISBN 978-615-5961-36-6
ISSN 2676-9824

TARTALOM

II. kötet

LECTORI SALUTEM	9
ELŐSZÓ	11

Túlélni Trianont

LÉVAI ATTILA	
Egyházkerület szervezése Trianon árnyékában – egy egyházkormányzó szemszögéből	15
SOMOGYI ALFRÉD	
Patay Károly szerepe a felvidéki reformátusság önszerveződésében	29
PÁLFI JÓZSEF	
Királyhágómelléki Református Egyházkerület. Alakuló közgyűlések	39
CSOMA ZSIGMOND	
Protestáns magyarok a Felső-Őrségben (Dél-Burgenland 1919 óta). Európa legkisebb kisebbsége	55
PUSZTAI GÁBOR	
A hollandiai gyermekmentő akció (1920–1930, 1947–1949). Száz évvel ezelőtt indult el az első gyermekvonat	77

Interbellum

PÜSKI LEVENTE	
A református egyház és a földkérdés	107
KOVÁCS I. GÁBOR	
A két világháború közötti református akadémikusok származása és a református felekezeti-művelődési alakzat	121

SZEKÉR NÓRA

- A politizáló egyház. A református ifjúsági mozgalmak hatása a két világháború közötti politikai gondolkodásra a Soli Deo Gloria Diákszövetség példáján 129

SZÁSZ LAJOS

- Püspök a miniszterelnök ellen. Baltazár Dezső és Bethlen István politikai küzdelme (1929–1931) 145

Kulturális ellenállás

RIGÓ RÓBERT

- Lelkészek a mezőgazdaság szocialista átszervezésének időszakában 165

ERDŐS KRISTÓF

- Egy gyülekezettörténeti munka (1964) mint a vallási ellenállás forrása. Kérdések és lehetséges válaszok 199

FALUSI NORBERT

- Református hitoktatás az ateista államban. Kecskemét és vidéke az 1950-es években 213

KOVÁCS ÁRON

- A fordulat éve Sárospatakon. A Sárospataki Református Főiskola Gimnáziuma az 1947–48-as és 1948–49-es tanévekben 239

SZABÓ BENCE

- Az Állami Egyházügyi Hivatal működése Bács-Kiskun megye területén, az 1950-es évtized első felében 259

LÁNYI GÁBOR

- 1956 előtti rehabilitációs törekvések a Magyarországi Református Egyházban 277

KÖBEL SZILVIA

- „Presbitérium [...] kijelenti, hogy [...] iskoláinkról nem állhat jogában lemondania.” Adalékok a kőröshegyi református gyülekezet történetéhez 291

ABLONCZY BÁLINT

- Szolidaritás és ellenállás. Református hálózatok erdélyi
segítőakciói a hetvenes–nyolcvanas években 313

A diktatúra harapófogójában

MIRÁK KATALIN

- Méltatás, tartózkodás, elhatárolódás, elítélés, avagy evangélikus
egyházi vélemények, megnyilatkozások Mindszenty Józsefről és
peréről (1948. november – 1949. április) 335

BOGNÁR ZALÁN

- Elfeledett, XX. századi „Nagy” református miniszterelnökünk.
Nagy Ferenc református-keresztyén identitásának
visszatükröződése életpályáján 359

SZAMBOROVSKYKYNÉ DR. NAGY IBOLYA

- „Többet tenni most nem lehet. Irattárba!”. A kárpátaljai reformátusok
és az orosz baptisták egyesülési/együttműködési
történetéről (1947) 377

KARVANSKY MÓNIKA

- A Svájci Evangéliumi Egyházak Segélyszervezetének (HEKS)
segítségnyújtása az '56-os magyar menekültek felé – három fronton 399

BÁRÁNY ZOLTÁN–TAKÁCS KLAUDIA

- Konkoly Iván és a református egyetemi misszió az '50-es években 409

JÁNOSI CSONGOR

- Egyházzolgálat határon túl. Református püspöklátogatások
az Amerikai Egyesült Államokban 1963–1967 között 417

- Kötetünk szerzői 465

„TÖBBET TENNI MOST NEM LEHET. IRATTÁRBA!”
A KÁRPÁTALJAI REFORMÁTUSOK ÉS AZ OROSZ BAPTISTÁK
EGYESÜLÉSI/EGYÜTTMŰKÖDÉSI TÖRTÉNETÉRŐL (1947)

Szamborovszkyné Nagy Ibohya

BEVEZETÉS

A téma historiográfiája

Arról, hogyan alakult Kárpátalján a reformátusok, illetve magának az újra levágott egyházszervezetnek a helyzete a Szovjet Hadseregnek 1944-ben a területre történt bevonulását követően, elég zavaros képünk van. Ennek elsősorban a Magyar Református Egyház kárpátaljai egyháztestének történetét érintő ismert írott források alacsony száma az oka. Közrejátszik még az is, hogy a korabeli iratok szinte a lehető legnagyobb szétszóródottságot mutatják: ugyanis Magyarország, majd a Szovjetunió (jelenleg Ukrajna) állami levéltáraikon kívül ezeknek az országoknak a különböző egyházi iratgyűjteményeibe kerültek elhelyezésre. Ráadásul jelentős mennyiségű irat kallódik még magánembereknél is. És persze nem feledkezhetünk meg a vidék mérete és periférikus léte okozta helyzetéről sem, amely úgy a korabeli Szovjetunió (és a jelenlegi Ukrajna), mint a magyar nemzet szállásterületének térképén egy kicsiny sáv csupán. Épp ezért kiszorult a kutatások fősodorából.

A térségben 1988–91 között lezajlott politikai változások után a kérdést legelőször egy svájci lelkész, Fritz Peyer-Müller tárgyalta PhD értekezésének utolsó fejezetében, amely 1994-ben könyv formájában is megjelent. Igaz, ő még úgy tudta, hogy a bátyúi találkozóról készült minden iratot megsemmisítettek.¹ Nagy valószínűséggel ez a kiadvány kelthette fel az érdeklődését Fejős Zoltán etnográfusnak a kérdés iránt, aki 1997-ben a *Pro Minoritate* folyóiratban közreadta azt a név nélküli írást, amely alapján Peyer-Müller a dolgozatában a történetet kifejtette, s amelyet most is a Magyar Református Egyház Zsinati Levéltárában (továbbiakban MREZSL) őriznek Budapesten. Fejős aztán elsősorban a névtelen jelentést elemezve próbálta a bátyúi eseményeket *megfejtetni*, ám ahogy írása végén találóan megjegyezte, nem tudta a téma különböző helyen képződött forrásait egybevetni.²

¹ Fritz Peyer-Müller: *A Kárpátaljai Református Egyházközség története a két világháború között – kitékintéssel a jelenre*, Budapest, Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, 1994, 400.

² Fejős Zoltán: A kárpátaljai reformátusok helyzete és kilátásai 1946–47-ben, *Pro Minoritate*, VI. évf., 1997/1., 33–37.

Ezt követően Fodor Gusztáv tiszaderzsi lelkész publikált egy nagyobb lélegzetű, többnyire levéltári forrásokra épülő tanulmányt a KRE történetéről a sztálini időszakban, ám az elsősorban a lelkészek letartóztatási- és elítélési folyamatára összpontosított. Ebben nem is tett említést a baptistákkal történt intermezzóra, mint ahogy későbbi publikációjában sem.³

Így a feledésbe merült egyházpolitikai elképzelést nem csak a magyarországi egyháztörténet nem tartja számon, de – ahogyan Fejes találóan megfogalmazta – *annak emléke teljesen kibullott a kárpátaljai magyar lelkészek emlékéből is*. Sőt, még az egykori kezdeményező Ravasz László, a Magyar Református Egyház Egyetemes Konventjének akkori lelkészi elnöke sem tett említést róla későbbi önéletírásában.⁴

A kérdés forrásairól

A fent említett két másodlagos forrás keltette fel pár évvel ezelőtt az érdeklődésemet a téma iránt, ám elsődleges forrásaihoz akkor nem tudtam eljutni. Aztán Bary Gyula nagyberegai lelkész életútjának feltárása során egymás után kerültek a kezembe olyan dokumentumok, amelyek érintették a bátyúi lelkésztalálkozó témáját. Ekkor lett érdekes a Fejős Zoltán által leközölt *Jelentés az Zakarpacka Ukrajnai Magyar Református Egyház helyzetéről, 1946. október 1-i állapot szerint* c. névtelen feljegyzés, amelyről a forrás tartalmát elemezve kiderült, hogy a szerző által a címben meghatározott keletkezési dátum nem helytálló, hamis. Ezt maga a szöveg 3. és 4. oldalán olvasható tartalom cáfolja. Ugyanis a 3. oldalon arról írt a szerző, hogy „legutóbbi értesülésünk alapján azt hallottuk, hogy a kárpátaljai Református Egyház megválasztotta a püspökét, Györke István beregújfalusi lelképásztor volt egyházmegyei főjegyző személyében”.⁵ Ez az esemény 1947.

³ Fodor Gusztáv: A Kárpátaljai Református Egyház élete a sztálini egyházpolitika szorításában, in Molnár D. Erzsébet–Molnár D. István (szerk.): *A kommunizmus áldozatait, rehabilitációs alternatívák Kelet-Közép Európában. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai Beregszász, 2015. november 20–21. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, 2016, 170–197. Uő.: A református egyház első évtizede Kárpátalja szovjetizálásának idején (1944–1954), in Molnár D. Erzsébet–Molnár D. István (szerk.): *Hadifogság, Málenkij robot, Gulág. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai-ba (1944–1953). Nemzetközi tudományos konferencia Beregszász, 2016. november 17–20., Beregszász–Ungvár, Rik-U Kiadó, 2017, 97–117.**

⁴ Lásd: Ravasz László: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1992.

⁵ *Jelentés az Zakarpacka Ukrajnai Magyar Református Egyház helyzetéről, 1946. október 1-i állapot szerint*. Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (továbbiakban MREZSL) 2. f. fond, 41.d. 1947/1726. 3.

február 12-én történt. Tehát mivel az idézett mondat a hatoldalal szövegnek nem a végére van toldva, hanem pont a középtájon olvasható, így névtelen szerzője csak a fent jelzett dátum után fogalmazhatta meg azt, vagyis nem előbb, mint 1947 tavaszán. Ahogyan fent már említettük, ez a szerző nélküli szöveg a MRE Zsinati Levéltárában található, mint a többi irat is, amelyek Ravasz László kezdeményezése során keletkeztek, s elsősorban 2.f. fondban lelhetők fel. A primer források másik csoportja a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban található a P-1490-es fondban, amely a kárpátaljai vallásügyi meghatalmazott hivatalában keletkezett iratokat tartalmazza. A levéltári források harmadik csoportját az a hatalmas iratanyag alkotja, amelyet Ukrajna Legfelsőbb Hatalmi és Igazgatási Szerveinek Központi Állami Levéltárában, a 4648. fondban őriznek Kijevben. Ez utóbbiban a Vallási Kultuszok Ügyei Tanácsának különböző szintjein képződött beszámolókat, statisztikai kimutatásokat, jelentéseket őrzik.

Korabeli források „véletlenszerűen” is kerültek hozzám a történetben szereplő lelkipásztorok leszármazottjaitól. Ennél a forráscsoportnál az az izgalmas (egyben szomorú), hogy nem tudni, mi és hol rejtőzik még, amely esetleg nem csak árnyalhatja, hanem módosíthatja is a jelen állapotok szerinti ismereteket az ügyről. És végül sajátos forráscsoportot jelentettek a korabeli események szereplői (elsősorban lelkészek) által írt visszaemlékezések, önéletírások, amelyek tartalmának forráskritikai vizsgálata során nagyon sok ellentmondás került napvilágra. Ezeket az írásokat úgy kezeltük, mint amelyek „értékes, de fokozott ellenőrzésre szoruló írások, inkább öngazolások. Hallgathatnak esetleg olyan történésekről, amelyek esetleg más megvilágításba helyeznék az emlékező életművét. Általában ügyelnek arra is, hogy korábbi, már túlhaladott, netán veszélyes nézeteik ne derüljenek ki”.⁶

A KÁRPÁTALJAI REFORMÁTUSOK A TERÜLET SZOVJET MEGSZÁLLÁSÁT KÖVETŐEN

A Szovjet Hadsereg 1944 októberében özönlötte el a vidéket. A Kárpátaljai Református Egyházzal született írások kiemelik, hogy több pap és egyházi elöljáró is elmenekült szolgálati helyéről a visszavonuló magyar csapatokkal együtt. Legtöbbször azok menekültek el, akik politizáltak. Ám azon túlzó ál-

⁶ Balogh Margit: *Az egyháztörténet-írás főbb forrásai*. Elérhető: https://mult-kor.hu/20070816_az_egyhaztortenetiras_fobb_forrasai?pIdx=2 (Letöltés: 2019. július 17.)

lítások, miszerint a lelkészek majd fele,⁷ vagy több mint fele elmenekült,⁸ vagy alig maradt helyén lelkész – a jelenleg ismert források alapján – nem állják meg a helyüket.⁹ A fent említett Fodor Gusztáv vizsgálta a lelkészi menekülések kérdését, s a források 25 lelkész vagy segédlelkész szolgálati helyelhagyását támasztják alá.¹⁰ Az írások elsősorban a lelkészekkel foglalkoznak, arról azonban nem értekeznek, hogy a rájuk bízott hívek körében 1944 őszén nem volt tömeges jelenség a menekülés. A maradóknak, akár az elmenekülteknek, elsősorban egzisztenciális okaik voltak: a földművelésből élőket kötötte a földjük, házuk, míg a lelkészeket a közösség és az állam tartotta addig el. Vagyis a református hívek zöme maradt, ahol élt. Az azonban valós problémaként jelent meg, hogy a református egyházszervezet köteléke meglazult a szolgálati helyét elhagyó 25 lelkész, illetve az ugoicsai és ungi esperesek elmenekülését követően. Az is tény, hogy a beözönlő Szovjet Hadsereget nem fogadta polgári ellenállás, mégis az 1944 novemberének közepén kiadott 0036. számú titkos rendelet értelmében a 18–50 év közötti magyar és német férfilakosságot, három napos helyreállítási munka címén, valóságos etnikai alapú deportálásnak vetették alá. Ez a református hívek számának radikális csökkenését jelentette, mivel „az internálás és kényszermunkára történő besorozás átlagosan a gyülekezetek 20–25%-át vitte el”.¹¹ Volt olyan gyülekezet (konkrétan Sárosoroszi és Verbóc), ahol az elhurcolt 30–35 férfi közül csak 4–5-ről tudták, hol tartózkodott,¹² a többről semmi hírük sem volt.¹³

A deportálások idején a történelmi egyházak papjait nem vitték el, akik véletlenül bekerültek a listába, azok zömét még a lakhelyükön hazaküldték. Ennek ellenére református lelkészek is elkerültek a szolvai gyűjtőtáborba, akiket aztán december 5-én Petrov hadseregtábornok rendeletére hazaküldtek.¹⁴ A névtelen *Jelentés* szerint is „A háború által okozott külső károk arány-

⁷ Gulácsy Lajos 40 lelkész elmeneküléséről írt. Lásd: Kovácsné Marton Erzsébet (szerk.): *Mélységből a magasba. Bizonyágtétel az elmúlt időkről. Gulácsy Lajos önéletírása*. Második, bővített kiadás, Megjelent magánkiadásban, h.n., é.n., 60.

⁸ Horkay Barna: *A Keleti Baráti Kör. Képek a kárpátaljai ébredésből*, H.n., Kom Over En Help Alapítvány, 1998, 207.

⁹ Az említett Peyer-Müller munka 388. oldalán ez a lehetetlen megállapítás áll: „Kereken 100 lelkész hagyta el 40 gyülekezetét, s települt át Magyarországra.”

¹⁰ Fodor: *A református egyház első*, 99.

¹¹ *Jelentés*, 1.

¹² Peyer-Müller munkájának a 396. oldalán ezzel szemben a következő téves állítás olvasható: „A jelentés említést tesz kis gyülekezetekről, ahol a mintegy 35 férfi közül csak négy vagy öt maradt. A többiek mind munkatáborba hurcolták.”

¹³ *Jelentés*, 1.

¹⁴ Fodor: *A református egyház első*, 101.

lag csekélyek. A templomok épek és a paróchiák is kisebb-nagyobb romlásokkal állnak. Ezek a károk csak helyenként és nem számottevő értékben nehezítették meg az egyház külső életét”.¹⁵ Az egyházmegyei szervezetek papíron még léteztek, ám Isaák Imre máramaros-ugocsai esperes, illetve Komjáth Gábor ungi esperes is elhagyta szolgálati helyét. Előbbi hivatalt Lajos Sándor fancsikai lelkész, egyházmegyei főjegyző, az ungit Gencsy Béla szürtei lelkész vette át. Egyedül Bary Gyula beregi esperes maradt a helyén, aki azonban az 1938-as csehszlovák–magyar hatalomváltás idején a csehszlovák karhatalomtól elszenvedett fizikai atrocitások következtében súlyos szívproblémákkal küszködött.¹⁶

A fent idézett *Jelentés* szerzőjének sokszor hivatkozás és folytatás nélkül idézett fajsúlyos megállapítása, miszerint „a református egyház megdőbben-tően néma”, s lám a helyi baptisták már rendezik soraikat – valójában a következő sorokkal folytatódik:

Igaz, vezetőink mozdulatlansága nem annyira önmaguk akarata, mint tehetetlenség külső következménye. Állandó megfigyelés alatt állanak és gyakori a zaklatásuk. A máramaros-ugocsai esperes rendszeres kihallgatásokra jár a politikai rendőrségre,¹⁷ a Beszpekára, ahol lelkipásztortársai felől is kérdezik. Ugyanígy Zimányi József gecsei lelkész és Stumpf Jenő munkácsi prédikátor baptista püspök. A beregi esperest falujának a tanácsa zaklatja.¹⁸ Általában nem engedik meg a lelkészek gyülekezését. Nem engedték meg az egyházmegyei közgyűlést.¹⁹

A REFORMÁTUS EGYHÁZ ELLEHETETLENÍTÉSÉNEK STÁCIÓI (1944. OKTÓBER – 1946. JANUÁR 24.)

A rendelkezés, amelyet a vidékre beáramló szovjet csapatok kaptak, miszerint „nem bántjuk a papokat”, nem azt jelentette, hogy a szovjet hatalom eltűrte volna az egyházak, azon belül a református közösségek független létét. Az eleve ateista irányultságú szovjet vezetés, bár kis lépésekben, de azonnal elkezdte a vidék történelmi egyházainak visszaszorítását. Ezek fokozatai vol-

¹⁵ *Jelentés*, 1.

¹⁶ Erről bővebben lásd Szamborovszkyné Nagy Ibolya: Egy dicstelen hatalomátadás árnyékban maradt eseményéről. A nagyberegi lelkész 1938-as meghurcolása a csehszlovák karhatalom által, *Küldetés*, XXVII. évf., 2019/6, 9.

¹⁷ Itt már Lajos Sándorról van szó.

¹⁸ Itt pedig Bary Gyuláról, aki Nagyberegen élt.

¹⁹ *Jelentés*, 2.

tak: a szekularizáció, a felekezeti iskolák államosítása, a hitoktatás kiszorítása az iskolákból, majd teljes betiltása, az egyházközségi tulajdon köztulajdonná, a templomok pedig állami tulajdonná lettek nyilvánítva.

Az 1944. október 28. és 1946. január 22. közötti időszakban a jelenlegi Kárpátalja területén, a szovjet hadsereg jelenlétében és hathatós közreműködésével, létrehoztak egy átmeneti bábállamot, amelyet *Kárpátontúli Ukrajnának* neveztek el. Ennek az átmeneti *államalakulatnak* az élén állt, mint legfelsőbb hatalmi szerv a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa. A néptanács fennhatósága alatt, de a szovjet csapatok segítségével a vidéken elindították az erőltetett szovjetesítést, amelynek lényeges elemei voltak az egyházaknak szovjet mintára történő „faragása”:

1. az 1944. december 5-én kiadott dekrétum alapján sor került a tömeges szekularizálásra: az egyház és az állam, az egyház és az iskola szétválasztásának deklarálására.
2. 1945. április 20-án Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa kiadta „*Az egyházi vagyon használatáról*” szóló dekrétumát,²⁰ amely szerint minden ingó és ingatlan vagyontárgy, ami addig az egyházak mint jogi személyek tulajdonában volt, átment a hívek tulajdonába. Ez azt jelentette, hogy ők dönthettek az egyházi vagyon sorsáról.
3. Ugyanezen a napon az 58/1945. számú „*Az iskolák államosításáról*” rendelet²¹ minden oktatási intézményt állami tulajdonnak minősített át, az egyházi iskolák pedig a falvak és városok fennhatósága alá kerültek.²²
4. És bár ekkor a terület formálisan nem tartozott a Szovjetunióhoz, április 20-án mégis elfogadta a Néptanács „*Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának keretein belül A kultuszok ügyeinek irányítását végző szerv megalakításáról*” szóló határozatát, melyben a tanács élére Petro Linturt állították.²³
5. 1945 decemberében Fedor Pouchán beregszászi körzeti tanfelügyelő körlevélben értesítette az érintetteket arról, hogy ezentúl tilos a vallás-oktatást az iskolában tartani.²⁴

²⁰ Вісник Народної Ради Закарпатської України. 1 травня 1945 р. 113.

²¹ Уо., 115. A vidék iskoláinak szovjetesítéséről bővebben lásd: Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A szovjet hatalom megjelenése és berendezkedése Beregszász magyar iskoláiban (1944–46). Történelmi vázlat, *Acta Academiae Beregsasiensis*, XV. évf., 2016, 83–99.

²² Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (továbbiakban KTÁL), fond P-2595, opisz 1, od.zb. 4, 33.

²³ Вісник Народної Ради Закарпатської України. 1 травня 1945 р. 114–115.

²⁴ *Az iskolákban történő hitoktatás megtiltásáról*. A beregszászi tanügyi körzet tanfelügyelőjének 2501/1945. számú rendelete. KTÁL, fond P-2595, opisz 1, od.zb. 4, 43.

Mindezek a család, a közösség és végül az egyház ellehetetlenítését, államtól való függését vonták maguk után, amely folyamat 1946-ig tartott.

Révész Imre, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke 1945. január 18-i keltezésű körlevele volt az első, amely elért a szovjetek fennhatósága alá vett Máramaros-Ugocsai Egyházmegyébe. A levélben Révész püspök fogalmazása arra enged következtetni, hogy ezt megelőzően már több körlevél is kiküldött, amelyek azonban nem érkeztek meg az ideszakadt részekre. Ebben a levelében javasolta, hogy az egyházmegyei főjegyzőnek (aki történetesen Lajos Sándor volt) célszerű lenne a közigazgatási és elnöki teendőket átvenni.²⁵ A levélből az is kiderül, hogy a püspök úgy vélte, ezek a területek továbbra is a magyar államhatalom részei. Akkor még az itteniek sem tudták pontosan, mi lesz, de a területet már *Kárpátontúli Ukrajnának* nevezték, elvitték a hadköteles, de civil férfilakosságot kényszermunkára, s elkezdődtek a kreált vádak szerinti letartóztatások is. Miközben Magyarországgal még nem kötötték meg a háborút lezáró szerződést.

REFORMÁTUSOK A SZOVJETUNIÓ KÖTELEKÉBEN (1946. JANUÁR VÉGE – 1947. MÁJUS)

Miután a Szovjetunió és Csehszlovákia 1945. június 29-én szerződésben egyezett meg „Kárpát-Ukrajna” átadásáról, 1946. január 22-én a Szovjetunió hivatalosan is magához csatolta az egykori *Podkarpátja*-t, amely eztán *Zakarpátja* lett. Zakarpatszka oblaszty (Kárpátontúli terület) néven pedig az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (továbbiakban USZSZK) egyik közigazgatási egységévé vált. Az USZSZK Legfelső Tanácsának Elnöksége 1946. január 24-én határozott arról, hogy másnaptól a területen hatályba lépnek a Szovjetunió 1936-os, illetve az USZSZK 1937-es alkotmánya és törvényei.²⁶ Ebből kifolyólag életbe lépett a Népbiztosok Tanácsának 1918. január 20-i *Dekrétuma a lelkiismereti szabadságról, az egyházi és vallási közösségekről*. Ekkortól a vallási szervezetek ellenőrzését Kárpátalján is két állami szervre bízta: a pravoszlávokét az 1943. szeptember 14-én, a többi felekezetét pedig az 1944. május 19-én létrehozott tanácsra.²⁷ És bár a Vallási Kultuszok Ügyeinek Ta-

²⁵ *A tiszántúli református egyházkerület püspökétől. 7/1945. szám alatt. Körlevél a máramaros-ugocsai egyházmegye lelképásztoraiboz. Debrecen, 1945. január 18.* A levelet teljes terjedelemben közli: Horvay: *A Keleti Baráti*, 103–105.

²⁶ ДАНИЛЕЦЬ Ю.В. Міщанин В.В. Православна церквана Закарпатті в умовах становлення радянської влади (1944–1950 рр.). *Русин*, 2013, №4 (34). с. 91.

²⁷ A két tanács hivatalos megnevezése: az Orosz Pravoszláv Egyház Ügyeinek Tanácsa, minden más egyház és felekezet ügyeit a Vallási Kultuszok Ügyeinek Tanácsa felügyelte.

nácsát (továbbiakban VKÜT) az USZSZK-ban 1945 februárjában létrehozták, illetve annak szerveit az alsóbbrendű közigazgatási egységekben is még azon év tavaszán felállították, az akkor még nem terjedt ki a jelenlegi Kárpátaljára. Petro Vilyhovij²⁸ (akit az USZSZK-ban a tanács élére állítottak) így csak 1946 tavaszán látogatott el az újonnan létrehozott közigazgatási egységbe. Látogatásának célja a tájékozódás, illetve a megfelelő ember kiválasztása volt a vidék vallásügyi megbízotti tisztségre. A VKÜT kárpátaljai referense végül Szergij Ljamin-Agafonov lett, aki három munkatársával látta el a feladatot.²⁹ Az újdonsült hivatalnokok első megbízatása volt, hogy tanulmányozzák és mihamarabb legyenek tisztában a terület történetével és néprajzával, hogy megértsék annak vallási mozgalmait. Sőt, a helyi beszélt nyelvek el-sajátítására bízta őket, mert az nagyban segíti majd munkájukat.³⁰

Még Vilyhovij kárpátaljai vizitációja alatt történt, hogy Munkácsra is ellátogatott, ahol a város két – Kovács József református és Stumpf Jenő baptista – lelkészével is megbeszélést folytatott. A találkozó valós lejátszódását két különböző forrás is rögzítette: az egyik, a munkában már többször említett, névtelen *Jelentés*, a másik forrás Horkay Barna néhai lelkész visszaemlékezése. Persze, felmerül a kérdés, hogyan jutott el a kijevei „vendég” a két munkácsi lelkészhez? Csak feltételezzük, hogy Ljamin-Agafonovnak köze lehetett ehhez a szervezéshez, aki „kárpátaljai ember” volt.³¹ Mindkét forrás szerint, a kárpátaljai reformátusok részéről, 1946 tavaszán a szovjet állami vallásügyi meghatalmazottal legelőször a baráti körös lelkészek találkoztak és nem az esperesek. Horkay Barna visszaemlékezésében tisztán megfogalmazta: „...beleszóltunk, beleavatkoztunk a külső szervezkedés kérdésébe. Nem ismertük még akkor a szovjet módszereket. A terveket nem is ismerhettük”.³²

Valóban nem ismerték a baráti körösök a terveket, mert a háttérben az új hatalom már 1945 végén arra kereste a megoldást, hogyan lehetne a protestánsokat alávetni az állam ellenőrzésének. E kérdés megoldására az evangéliumi keresztyény-baptistákat szemelték ki, akiknek Kárpátalján akkor 56 gyülekezetük volt, s közülük 10 magyar.³³

²⁸ Petro Vilyhovij tanítóképzőt végzett, de huzamos ideig újságíró volt, majd különböző színházaknál párttitkár. Közvetlenül kinevezése előtt a Kijevei területi rádiót vezette. *Lásd:* МИЦЕЛЬ, МИХАИЛ. Общини иудейского вероисповедания в Украине. Київ – 1998. Elérhető: <http://judaica.kiev.ua/old/eg9/mizel/miz3.htm> (Letöltés: 2019. július 24.)

²⁹ ДАЗО. Ф. Р-1490, оп. 1, од.зб. 11, 4.

³⁰ КТÁL, фонд Р-1490, опisz 1, од.зб. 14, 2.

³¹ Уо.

³² Horkay: *A Keleti Baráti*, 118.

³³ КТÁL, фонд Р-1490, опisz 1, од.зб. 6.

A korabeli írások szerint Ljamin-Agafonov már 1946 júniusában XVI-268/1946. számú hivatalos levelében kérte a három egyházmegye vezetőjét, hogy terjesszék be az esperesi kerületükben tevékenykedő lelkészek névsorát. Lajos Sándor ugoicsai esperes július 11-i keltezéssel küldte be a kért listát, amelyen 24 név szerepelt.³⁴ Gencsy Béla ungi esperes július 15-i dátummal továbbította az adatokat 20 lelkészről.³⁵ Legkésőbb a Beregi Egyházmegyéből küldte át az esperes a lelkészi adatokat július 23-án, 41 lelkészről.³⁶ Ehhez október 14-én még további három lelkész adatait csatolta Bary Gyula esperes.³⁷ Ezen adatok összesítése alapján 1946 nyarán 88 református lelkész szolgált Kárpátalján. Annak fényében, hogy a hivatalos adatok 1941-ben 113 lelkészt és segédlelkészt tartottak nyilván, s 1944 őszén ebből 23–25 fő elmenekülését lehet alátámasztani, a többi a helyén maradt, s így a 88 lelkész-szám teljesen reális adat.

Ljamin-Agafonov 1946. december 19-én írásos értesítést küldött Bary Gyula beregi esperesnek, hogy december 23-ára Ungvárra várja a vidék reformátusságát érintő fontos kérdés megbeszélése végett. Utóbbi azonban táviratban jelzett vissza, miszerint elsősorban betegsége miatt nem tudott eleget tenni a meghívásnak, de maga helyett, Györke István egyházmegyei főjegyzővel egyeztetve,³⁸ utóbbit javasolta és küldte el a vallásügyi meghatalmazotthoz Ungvárra.³⁹ Erről két esperestársát írásban tudósította.⁴⁰

1947. január 20-án Munkácson lelkészi értekezletet tartottak, ahol a három esperesen kívül főleg a baráti körös tagok voltak jelen.⁴¹ Utóbbi lelkészek ekkor terjesztették a három esperes elé a saját maguk által összeállított „vezetőség névsorát, egyházmegyénként is”.⁴² „Lett erre felháborodás!” – írta később az esetről Horkay,⁴³ ugyanis a három esperes csak az államhatalommal kapcsolatot tartó, ún. *területi megbízott* pozíciójának választásába egyezett bele. A már többször idézett Horkay visszaemlékezésében teljes terjedelmében közölt egy leve-

³⁴ KTÁL, fond P-1490, opisz 9, od.zb. 9–10.

³⁵ Uo., 11.

³⁶ KTÁL, fond P-1490, opisz 9, od.zb. 5–6.

³⁷ Uo., 16.

³⁸ *Bary Gyula beregi ref. esperes levele Nagytiszteletű Györke István úrnak egyházmegyei főjegyző, tanácsbíró Beregújfalun.* A levelet Györke Szabolcs, Györke István fia bocsátotta a NIKM rendelkezésére, amit ezúton is köszönünk neki.

³⁹ *Bary Gyula beregi ref. esperes levele a Területi Vallásügyi Meghatalmazottnak Ungvárra. 1.K.i./1947. sz. alatt.* A levelet Györke Szabolcs, Györke István fia bocsátotta a NIKM rendelkezésére, amit ezúton is köszönünk neki.

⁴⁰ *Bary Gyula Református egyházi területi megbízott 3/1947. számú, 1947 májusában kelt körlevele.* KREL, Búcsú. I. fond, 10. C.

⁴¹ Vö.: *Bary Gyula Református egyházi területi megbízott 3/1947. szám*

⁴² Horkay: *A Keleti Baráti*, 118.

⁴³ Ua.

let, amelyet a munkácsi baráti körös lelkész, Kovács József írt másnap, január 21-én Bary Gyulának. A levél így kezdődik: „A területi meghatalmazottal való tárgyalás után...”, amely arra enged következtetni, hogy Kovács József is tárgyalt Ljamin-Agafonovval, vagy jelen volt a vele lezajlott tárgyaláson. A levélben Kovács tiszteletes nyomatékosan arra kérte Baryt, hogy „elsősorban a „*sztarsi*” /szerintem *püspök*/ személyében kell megállapodnunk”.⁴⁴ Kovács tiszteletes valószínűleg nem a saját nevében beszélt, amikor a „megállapodnunk” szót használta, de a „szerintem püspök” megjegyzés viszont saját elképzelését is tükrözheti. Ám Kovács József ekkor nem tartozott a református egyházvezetők körébe, tehát magánvéleményét közölhette a levélben, amelyet így folytatott:

„Amennyiben Nagytiszteletű Esperes Úr nem vállalja a püspökre itt és most váró rendkívüli nehézségeket, akkor szerintem egyedül Györke István az, aki kipróbált, tekintélyes, alkalmas. Tessék szíves lenni az ő megválasztását hathatósan intézni! Nagyon szépen kérem! A harmadik és utolsó főkéresem, hogy a Györke I. leendő munkatársainak listáját is tessenek szívesek lenni úgy összeállítani, hogy az első elvi kéréseimben foglaltaknak megfeleljen. Tessék szíves lenni a Györke I. által vitt listát evégből megfontolni, lehetőleg elfogadni és elfogadtatni.”⁴⁵

E szövegből az cseng ki, hogy a Baráti Kör tagsága már tisztában volt Barynak a püspöki tisztség betöltését visszautasító véleményével, s csak azt várták tőle, hogy az általuk összeállított listát (ahogyan az utolsó mondatban fogalmazott Kovács tiszteletes) *elfogadja és elfogadtassa*.

Január 22-én az esperesek az újabb tanácskozáson egyetértettek abban, hogy az ún. *területi megbízott* pozíciójára minél hamarabb meg kell választani a jelöltet, s hogy erre Györke István mindenképpen alkalmas. Tehát őt javasolták a gyülekezeteknek és mindhárom egyházmegyében elrendelték a választások megtartását. A „*Jegyzőkönyv a kárpáton túli terület református egyházközösségeiből a területi megbízott és titkárja megválasztása céljából betervezett szavazatok felbontásáról és az eredmények megállapításáról*” Nagyberegen 1947. február 12. napján íródott, s a választás eredményei közismertek: Györke István *területi megbízott* 80 szavazatot kapott, *titkára* pedig 78 szavazattal Pázsit József lett.⁴⁶

⁴⁴ Horkay: *A Keleti Baráti*, 119.

⁴⁵ Ua.

⁴⁶ *Jegyzőkönyv a kárpáton túli terület református egyházközösségeiből a területi megbízott és titkárja megválasztása céljából betervezett szavazatok felbontásáról és az eredmények megállapításáról*. Kelt Nagyberegen 1947 évi február 12 napján. KTÁL, fond P-1490, opisz 1, od.zb. 18. 4.

A választás eredményéről Ljamin-Agafonov szinte azonnal tájékoztatta kijevi felettesét,⁴⁷ aki március 15-én ezt a megjegyzést írta a beszámoló lapszé-
lére: „Utasítást adni Szazanov elv-nak: 1. Elutasítani Györke István Jánosé
püspökké történt megválasztását. 2. Tartózkodni az újabb *püspökválasztástól* a
külön rendelkezés kiadásáig.”⁴⁸ Erről azonban Kárpátalján nem tudtak, s a
Baráti Kör sürgette Györke felesketését, valamint mindkét tisztségbe (*területi
megbízott* és *püspök*) történő beiktatását. Ettől azonban – a jelenleg ismert for-
rások szerint – úgy Bary, mint Lajos Sándor ódzkodott, s csak az előbbire
adták beleegyezésüket. Az esetről Bary 1947 májusi körlevelében így írt: „...az ő
kívánságára is tisztázni szerettem volna e dolgot előzőleg legalább egy egye-
temes értekezletre összehívandó lelkipásztorok megállapodásával s e végből
kérvényt is nyújtottam be a kormány meghatalmazottjához”.⁴⁹ Bary e célból
április 15-ére Beregszászban tartandó lelkipásztori gyűlés engedélyezését kér-
te,⁵⁰ amit Ljamin-Agafonov a kijevi utasítás szerint megtagadott.⁵¹

Ljamin-Agafonovnak a Györkével folytatott megbeszéléseiről mindezidáig
nem tudunk tényeket, de azt igen, hogy valamikor március 25. és április 15.
között utóbbi lemondott megválasztott tisztségéről. És az is kiderült, hogy a
megválasztását követő naptól figyelte az államvédelmi hatóság.

Még nem látjuk az összefüggést, de időrend szerint feltűnő, hogy Györke
lemondásának intervallumában, 1947. március 28-án Simon Zsigmond, Zimányi
József és Horvay Barna bementek a KGB beregszászi körzeti hivatalába,⁵² ahol
azt a bizonyos Sztálinnak címzett hitvallást elmondták. Ám a körzeti hivatalve-
zető Ungvárra küldte őket, s ők másnap el is mentek, s ott leírták gondolatai-
kat.⁵³ Erről azonban az esperesek nem tudtak és az aznapi egyházmegyei ta-
nácsülésen megállapították, hogy a *sztársi* „*csupán ideiglenes jellegű a függő kérdések
levezetésére* [lett megválasztva – a szerző] *s így beiktatásáról, eskütételéről szó sem le-
het*”.⁵⁴ Ezen a tanácsülésen mondhatott le Bary Gyula beregi esperesi tisztségé-
ről, mert az ezt követően kiadott körleveleket már Illyés István írta alá esperes-

⁴⁷ Уо., 3.

⁴⁸ *Доповідна записка С. Ляміна-Агафонова від 15 березня 1947 р. „Про вибори старшого рефор-
матської церкви”.* Центральний державний архів вищих органів влади та управління
України (ЦДАВОУ) Ukrajna Legfelsőbb Hatalmi és Igazgatási Szerveinek Központi Ál-
lami Levéltára, Ф.4648, оп.4, спр. 34, арк. 130.

⁴⁹ *Bary Gyula Református egyházi területi megbízott 3/1947. számú,* 8.

⁵⁰ A levél keltezése: 1947. március 25. *Lásd:* KTÁL, fond P-1490, opisz 1, od.zb. 18. 6.

⁵¹ *Vö. Bary Gyula Református egyházi területi megbízott 3/1947. számú,* 8.

⁵² KGB (oroszul: КГБ – Комитет Государственной Безопасности), ami magyarul: Ál-
lambiztonsági Bizottság

⁵³ ЦДАВОУ, Ф.4648, оп.4, спр. 34, арк. 138., 141.

⁵⁴ *Lajos Sándor esperes 22/1947. sz. körlevele.* KTÁL, fond P-1490, opisz 1, od.zb. 18. 7.

ként. Ennek ellenére Baryt a VKÜT megbízottja április 15-ére újra magához rendelte Ungvárra, aki azonban csak május 6-án tudott találkozni Ljamin-Agafonovval. Utóbbi a nagybereg-i lelkészt arra akarta rávenni, hogy ideiglenesen vállalja el a területi megbízott szerepét, mivel a kijevi vezetés nem tartotta szabályszerűnek a február 12-i választást, s azt érvénytelenítette. És tényként közölte Györke lemondását is Baryval, aki végül is elvállalta a *sztársij*, más szóval rangidős területi megbízott szerepét, hisz valóban ő volt a korelnök.

Közben Kijevben Vilyhovij már a februári választás megejtése után a KGB-hez fordult, mert úgy látta az ügy túlnőtt a hatáskörén, és kérte a baráti körös lelkészek megfigyelését. Kéthónapnyi vizsgálat eredményeként Vilyhovij májusban kézhez kapta az állambiztonsági szervek megállapítást, miszerint „a Baráti Kör szovjetellenes szervezet, amely a fasiszta Magyarországnak segít Kárpátontúli Ukrajnát szentistváni birtokká tenni”.⁵⁵ Ez egyértelműsítette, miszerint a Baráti Kört fel kell számolni. Ezt a javaslatot terjesztette fel Moszkvába, ahol a „Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő vallásügyi tanács 1947. május 20-án kelt utasítására a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő vallásügyi tanács kárpátontúli területi megbízottja feloszlatta a magát „Keleti fivérek” klubjának nevező illegálisan működő szervezetet”.⁵⁶ A feloszlátás tényéről június 11-én hivatalosan értesítették Simon Zsigmondot, Horkay Barnát és Zimányi Józsefet.⁵⁷

A SZOVJETUNIÓBELI BAPTISTÁKKAL TÖRTÉNŐ EGYÜTTMŰKÖDÉS ÉS/VAGY EGYESÜLÉS ESETE

A kérdés felvetése Ravasz László által

Miközben a fenti kaotikus események zajlottak, párhuzamosan egy másik történet is elindult és futott. A kérdés, mármint a kárpátaljai reformátusoknak a moszkvai központú baptistákkal történő együttműködése vagy egyesülése Bu-

⁵⁵ ЦДАБОВУ, Ф.4648, оп.4, сир. 34, арк. 134.

⁵⁶ A Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő vallásügyi tanács kárpátontúli területi megbízottjának 1948. január 13. 001. s/sz. igazolása. Архів Управління Служби Безпеки України в Закарпатській області (Ukrajna Biztonsági Szolgálat Kárpátaljai Hivatalának Levéltára /UBSZKHL), Fond 2258, opisz 1, od.zb. 5983, delo C-2274. A dokumentumot közli: Fodor Gusztáv: *Akik a nagy nyomorúságból jöttek... A sztálini diktatúra koncepciók perei kárpátaljai református lelkész ellen a KGB ungvári levéltárának dokumentumai alapján. Peranyagok, életrajzi adatok, fényképek*, Debrecen, Kárpátaljai Református Egyház–Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány, 2017, 158.

⁵⁷ Uo.

dapesten és Moszkvában szinte egy időben vetődött fel. A gondolat, hogy a Magyar Református Egyház Egyetemes Konventjének Elnöksége forduljon kérelemmel az Amerikai Déli Baptista Unióhoz a kárpátaljai reformátusok megsegítése ügyében, már 1946 nyarán is megfogalmazódhatott Ravasz Lászlóban. Ugyanis a fent említett Baptista Unió elnöke ekkor járt Moszkvában.⁵⁸ „Az ot-tani látogatásáról a külföldi egyházi újságokban megjelent cikkek azt mutatják, hogy az oroszországi baptistáknak, akik ott a protestáns szövetség zömét s egyben vezetőségét alkotják, mind a moszkvai állami közegek, mind pedig a külföldi protestáns egyházak vezetőségei felé jó kapcsolataik vannak”.⁵⁹ Ez indította Ravasz Lászlót arra, hogy a Baptista Unió elnökéhez forduljon. Magát a levelet Ravasz püspök fogalmazta, ám előtte megtárgyalta azt Somogyi Imrével, a magyarországi baptisták lelkész-elnökével. A szöveg első változata 1947. február 12-i keltezésű, amelyben az Elnökség arra kérte a Baptista Uniót, hogy „vegye fel a gondját ezeknek a gyülekezeteknek. Különösen az igehirdetés és sákramentumok kiszolgáltatásának folyamatosságáról gondoskodják”.⁶⁰ Ezt a levéltervezetet még aznap elküldték Debrecenbe Révész Imrének, a Tiszántúli Egyházmegye püspökének véleményezésre. Révész püspök a Konvent Elnökségének küldött válaszában mellőzni javasolta a teljes negyedik bekezdést, amely szerint „A magyar reformátusokon ott betelt az ítélet, amit az evangéliumban olvasunk: Megverem a pásztort és elszélednek a juhok. Az elcsatolás után az ősi területen meghagyott magyar reformátusság tökéletesen elárvult, pásztor nélkül él, testvéri közösségből kiszakítva, önmagára utalva”.⁶¹ Mivel a debreceni püspök is úgy tudta, hogy a kárpátaljai lelkészek zöme a helyén maradt.

A Konvent Elnöksége március 5-én véglegesítette a megírandó levél tartalmát, s a Baptista Uniót „Isten országa építésében való *együttműködésre*” kérszült felkérni.⁶² Az elkészült leveleket az elnökség március 11-én küldte el Révész Imrének és Enyedy Andornak,⁶³ s egyben kérte őket, hogy „valamilyen módot találva” juttassák el azokat a kárpátaljai magyar református gyülekezetek pásztorainak.⁶⁴ Ugyanezen keltezéssel készült az angol nyelvű levél is a Baptista Unió elnökének címezve, amelynek szövegében viszont már a

⁵⁸ Erről az utazásról Louie D. Newton 1947. április 12-én kelt leveléből tudunk. *Lásd:* MREZSL, 2.f. fond, 41. d., 1947/5478. 2.

⁵⁹ *A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Elnökségének 1947. február 12-én kelt levele Dr. Révész Imre püspöknek.* MREZSL, 2.f. fond, 41. d., 1947/870.

⁶⁰ *A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Elnökségének 1947. február 12-én kelt.*

⁶¹ Uo.

⁶² *Kivonat a református egyetemes konvent elnökségi tanácsának, Budapesten, 1947. évi március hó 5-én tartott ülés jegyzőkönyvéből: 25. szám.* MREZSL, 2.f. fond, 41. d., 1947/1485.

⁶³ Enyedi Andor (1888–1966) a Tiszáninneri Református Egyházkerület püspöke.

⁶⁴ MREZSL, 2.f. fond, 41. d., 1947/1485. 4–5.

„kárpátaljai magyar reformátusok gyülekezeteinek az oroszországi protestánsok szövetségébe való beépítésél” kérték,⁶⁵ miközben a gyülekezeteknek címzett levélben arra szólította fel a kárpátaljaiakat, hogy „Isten országának együttes építése céljából keressék a kapcsolatot az oroszországi protestánsokkal”.⁶⁶ Vagyis a baptisták elnökétől a gyülekezetek beépítését kérte, amely belépést, csatlakozást is jelenthet, míg a kárpátaljai lelkészeketől csupán kapcsolatkeresést kért. E félreérthető fogalmazásbeli különbség okozta aztán a problémát a kárpátaljaiak és az orosz baptisták között a megbeszélések ideje alatt.

Miközben a fent említett levelek a címzettekhez kimentek, március 17-én a Konvent Elnökségéhez megérkezett az általam már többször idézett szerző nélküli *Jelentés*, amely két nap alatt minden konventi illetékeshez eljutott. A megbeszélések utáni következtetést a Jelentés hátlapjára vezette fel a titkár: „1485/1947. március 13-án kelt intézkedéseknél többet tenni most nem lehet. Irattárba! Bp. 47.IV.23.”⁶⁷

A kérdés a kárpátaljai reformátusok felől nézve

Louie D. Newton, a Baptista Unió elnökének válaszevele Ravasz püspökhöz Budapestre és Jakob Zsidkovhoz, az Össz-szövetségi Evangéliumi Keresztény-baptista Tanács (továbbiakban ÖEKBF) elnökének Moszkvába egyaránt 1947. április 12-i keltezésű. Utóbbinak azt javasolta az Unió elnöke, hogy közvetlenül keresse meg a magyar püspököt és egyeztessenek a kérdésben.⁶⁸

A VKÜT kárpátaljai meghatalmazottja Kijevből 1947. május 19-én kapta kézhez Ravasz Newtonhoz írt levelét orosz fordításban, ahol (az angol változatnak megfelelően) oroszul is a *csatlakozás* kérelme szerepelt.⁶⁹ Ez a közzeledés (vagy egyesülés vagy együttműködés) a reformátusok és a baptisták között akkor járható útnak tűnt, tudván arról, hogy 1946 februárjában a kárpátaljai „szabadegyházak” beléptek a baptisták szervezetébe, amelyet történetesen pont az államhatalom szorgalmazott.

Azt, hogy a MRE Egyetemes Konventjének két levele megérkezett a kárpátaljai református lelkészekhez egy korabeli forrásból tudjuk.⁷⁰ Csak a do-

⁶⁵ *Az Amerikai Déli Baptista Unió Elnökének.* Uo., 3.

⁶⁶ *A kárpátaljai magyar református gyülekezetek pásztorainak.* MREZSL, 2.f. fond, 41. d., 1947/1485. 1.

⁶⁷ MREZSL, 2.f. fond, 41. d., 1947/1726. 6.

⁶⁸ MREZSL, 2.f. fond, 41. d., 1947/5476. 1–2.

⁶⁹ KTÁL, fond P-1490, opisz 1, od.zb. 18. 11–12.

⁷⁰ Ez a forrás egy 1947. június 27-i keltezésű levél a három kárpátaljai esperes (Lajos Sándor, Gencsy Béla és Illyés István), illetve Bary Gyula (cím nélkül) aláírásával, amely az

kumentumok időrendbe történt állítása után tűnt ki, hogy már e levél megírása előtt, még június 2-án Kárpátaljára érkezett az ÖEKBF egyik tagja, Ivanov Illés Grigorjevics. Ám nem volt könnyű helyzetben a moszkvai vendég, mert az ÖEKBF azzal az üzenettel küldte képviselőjét Kárpátaljára, hogy csak abban az esetben lát lehetőséget a reformátusokkal történő együttműködésre, ha azok joghatóságilag teljes mértékben alárendelik magukat a Tanácsnak. Június első felében azonban „a baptista egyház megbízottjával tervbe vett megbeszélést nem sikerült előkészíteni”.⁷¹ De mivel Ivanov nem utazott vissza Moszkvába, a tárgyalások a reformátusokkal június második felében tovább folytak, csak már informálisan. Erről Gulácsy Lajos 1947. június 30-án nővérehez és sógorához írt leveléből tudunk.⁷² Ebben a levélben szerepelt a következő pár mondat: „Jelenleg itt van Moszkvából egy baptista főpresbiter, a Ravasz püspök úr kérésére. Személyesen ismerem, nagyon áldott ember! Hallgattam az előadását. Isten általuk is segítségünkre siet”.⁷³ Ez a levéltöredék azért maradt fenn, mert a Tiszántúli Református Egyházkerület főjegyzője augusztus 6-án, a konventi elnökséghez írt levelében idézett abból.

Végül az egyházmegyei vezetőség tagjai a június 27-én tartott beregszászi értekezleten több kérdésben is előre léptek:

1. írásbeli nyilatkozatot küldtek Ungvárra Ljamin-Agafonovnak, hogy hajlandók együttműködni a baptistákkal;⁷⁴
2. levélben keresték meg az ÖEKBF-t, amelyben Ravasz püspök levelére hivatkozva kijelentették, hogy „hajlandók vagyunk megkezdeni az említett együttműködés gyakorlati keresztülvitelét”;⁷⁵
3. végül pedig kitűzték a baptistákkal folytatandó első hivatalos tárgyalás idejét és helyét, s evégett kérvénnyel fordultak Ljamin-Agafonovhoz.⁷⁶

Evangéliumi Keresztyény-baptista Főtanácsnak volt címezve Moszkvába, s ebben hivatkoztak Ravasz László levelére.

⁷¹ Bary Gyula 1947. június 14. 10/1947. sz. levele L. Agafonov urnak, – a CCCP. Vallásügyi meghatalmazottjának. Uzbhorod. KTÁL, fond P-1490, opisz 1, od.zb. 18. 14.

⁷² Gulácsy Lajos nővére Szeréna, az ő férje pedig Szabó Gábor. Utóbbi 1947-ben egyben Révész Imrének, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspökének titkára volt.

⁷³ A levelet idézi: Fejős: *A kárpátaljai reformátusok*, 34.

⁷⁴ KTÁL, fond P-1490, opisz 1, od.zb. 18. 18–19.

⁷⁵ *A Szovjetunióbeli Evangéliumi Keresztyény-baptista Főtanácsának Moszkvába*. KTÁL, fond P-1490, opisz 1, od.zb. 18. 20–21.

⁷⁶ *A Szovjetunió vallásügyi Minisztériumi Tanácsának meghatalmazottja Ungvár*. Uo., 17–18.

AMIT A BÁTÝÚI TALÁLKOZÓRÓL JELENLEG TUDNI LEHET

Ljamin-Agafonov már másnap, június 28-án megküldte Barynak a pozitív választ a fenti kérvényre.⁷⁷ A megbeszélés helyszínéül Bátyút választották, főleg közlekedés szempontjából jó megközelíthetősége miatt. Illyés István beregi esperes június 28-i körlevélében értesítette egyházmegyéje lelkipásztorait, hogy július 8-án, délelőtt 9 órára mindenkit várnak a bátyúi református templomba.⁷⁸ Gencsy Béla ungi esperes pedig július 4-én Ungváron tájékoztatta egyházmegyéje lelkészeit, miről is lesz ott szó.⁷⁹

A lelkipásztori értekezlet a fent jelzett időpontban lezajlott, amelynek eredeti magyar nyelvű, részben kézzel írt jegyzőkönyve is megmaradt.⁸⁰ Az értekezleten Lajos Sándor elnökölt, jegyzői Horkay Barna és Nagy József voltak. Az egyházvezetés két kérdésről tervezett beszámolni a megjelentek előtt: elsősorban Ravasz László leveléről, valamint az ÖEKBF tagjával folytatott tárgyalásokról szóló közleményről. Másodsorban a lelkészek közül megbízottakat terveztek választani, akik „a reformátusok és ev. ker. baptisták lelki egységéről és együttműködéséről szóló tárgyalásokra és megegyezés aláírására” felhatalmazást kapnak majd a jelenlévőktől. Az értekezleten elfogadták:

1. *Helyeseljük a Kárpátmögötti Ref. Egyház Espereseinek Beregszászon 1947. június hó 27-én hozott határozatát és szükségesnek tartjuk tanácskozásokat kezdeni Moszkvában az Ev. Ker. Baptisták Főtanácsával.*
2. *A tanácskozásra és a megegyezés aláírására a következő személyekből álló küldöttség választassék ki: 1. Vass József, 2. Ruszka Bertalan, 3. Gencsy Béla, 4. Dr. Sárkány Lajos, 5. Nagy József, 6. Illyés István.*⁸¹

A jegyzőkönyv megőrizte negyvennyolc lelkipásztor sajátkezű aláírását. A Ljamin-Agafonov által másnap Kijevbe beterjesztett orosz fordításban pedig a Bátyúban megjelent minden lelkipásztor fel volt sorolva.⁸² A lista ugyan 60 gyülekezetet nevezett meg, de csak 58 lelkészt. S ezek között nem volt ott Bary Gyula, mert teljesen értelmetlennek tartotta a megbeszéléseket.⁸³

⁷⁷ Ст. декану реформатской церкви Бари Дюло Александровичу с. Великие Береги Береговского округа. 28 июня 1947 г. № 55. КТÁL, фонд P-1490, опisz 1, од.зб. 18. 23.

⁷⁸ Illyés István beregi esperes 39. k.i. 1947. számú körlevele. Uo., 22.

⁷⁹ КТÁL, фонд P-1490, опisz 1, од.зб. 18. 24.

⁸⁰ Peyer-Müller állításával ellentétben.

⁸¹ *Jegyzőkönyv, amely készült a Ref. Egyház Lelkipásztorai Értekezletének 1947. július hó 8-án Bátyú községben hozott határozatáról.* КТÁL, фонд P-1490, опisz 1, од.зб. 18. 25.

⁸² Uo., 26–27.

⁸³ *Список пасторов реф. Церкви участвовавших в совещании 8. июля 1947 г. в с. Батьево.* Lásd: КТÁL, фонд P-1490, опisz 1, од.зб. 18. 28.

A találkozójának egyik jegyzője – Horkay Barna – egy bekezdést szentelt visszaemlékezésében az eseménynek, amely szerint Bátyúban ott volt Ivanov, a moszkvai baptisták képviselője, amit azonban sem az eredeti magyar nyelvű jegyzőkönyv, sem az orosz átírat *nem támaszt alá*. És azt a kijelentést sem, amely a Horkay szöveg szerint Pázsit József mondott: „Nekünk nincs szükségünk arra, hogy református egyházunk ládáját új szekérre tegyük, – Ivanov odafordult társához: Akkor itt nekünk nincs semmi keresnivalónk”.⁸⁴ Ha ez a szóváltás lejátszódott volna, akkor július 11-én valószínűleg nem került volna sor Beregszászban a reformátusok által delegált lelkészek és Ivanov, valamint kárpátaljai hittársa, Kovács F. I. közötti megbeszélésre. De a megbeszélés létrejött, s ugyancsak fennmaradt az orosz nyelvű jegyzőkönyve. A szövegben érdekes újdonságként jelenik meg, hogy a helyi lelkészek Kárpátontúli Magyar Református Egyházként határozták meg magukat. A megbeszélés eredményeit négy pontban foglalták össze, amely a két egyház közötti kapcsolat lehetőségeit próbálta körbeírni. Az első kettő csak udvariassági formulákat tartalmazott, mint hogy örülnek annak, hogy tárgyalásokat kezdhettek, és hogy a két egyház közel áll egymáshoz. A harmadikban lehetőséget nyújtottak egymásnak, hogy megismerhessék a másik tevékenységét, illetve a negyedikben megjelölték Kovács F. I. kárpátaljai testvért, mint aki az elkövetkezőkben a kapcsolattartó lesz a két egyház között.⁸⁵ Vagyis sem a bátyúi, sem az azt követő beregszászi találkozón nem fogalmazódott meg a két egyház *egyesülésének* óhaja vagy ténye. Vagy ha szóba is került, az nem lett jóváhagyva a reformátusok által, s ezért nem került jegyzőkönyvbe. A nemrég feltárt forrásokból az derült ki, hogy a tárgyalások lezárását elsősorban az bonyolította, hogy a református lelkészek között nem volt egyetértés a kérdésben – akarják-e ők is az egyesülést vagy sem. Tudjuk azt, hogy volt egy csoport, amely igen határozottan kiállt az egyesülés mellett, míg két esperes (Bary Gyula és Lajos Sándor) határozottan ellenezte azt, mondván – ez a kárpátaljai reformátusság felszámolásához vezetne.

A református lelkészek közötti véleménykülönbséget végül Gencsy Béla ungi esperesnek sikerült közelítenie, amikor azt javasolta, hogy fogadják el az *együttműködést* a baptistákkal, de csak bizonyos feltételek mellett. Ezekben a feltételekben már konkrét cselekvési tervet vázoltak fel:

⁸⁴ Horkay: *A Keleti Baráti*, 112.

⁸⁵ *Запись №1 совещания уполномоченных Закарпатской Венгерской Реформатской Церкви совместно с членом Президиума Всесоюзного Совета Евангельских Христиан-Бaptистов братом Ивановым П.Г. и при участии работника ВСЭХБ, брата Ковача Ф.И., состоявшегося 11 июля 1947 г. в Берегове.* KTÁL, fond P-1490, opisz 1, od.zb. 18. 29.

1. *Az Evangéliumi Keresztyény-baptista Össz-szövetségi Tanácsát (EKBÖT) a reformátusok lelki központként elfogadják, ha a Tanácsba saját képviselőt delegálhatnak;*
2. *a reformátusok elismerik a terület főpresbiterének adminisztratív hatalmát és megadják a lehetőséget az EKBÖT-nak, hogy ellenőrizze munkájukat és minden egyházmegyei tanácsban legyen képviselőjük;*
3. *a reformátusok megtartják istentiszteleti rítusuk minden sajátosságát, de lehetőséget adnak egyházközségeikben az EKBÖT képviselőinek felszólalására, s ezzel a (reformátusok) jogot kapnak az ev. Baptista közösségekben történő igehirdetésre;*
4. *az egyházközségük vezetését maguk a reformátusok végzik;*
5. *a reformátusok saját esperesekkel rendelkeznek, akik lelki ügyekben csak az EKBÖT-nak vannak alárendelve, adminisztratívilag pedig még a főesperesnek;*
6. *Kárpátalja egyházainak lelki vezetését, s ezen belül a Református Egyházét is az EKBÖT egyik tagja végzi;*
7. *a Református Egyház önkéntesen hozzájárul az EKBÖT kiadásaihoz;*
8. *az EKBÖT utasításain kívül senkiét el nem fogadja, s a terület Református Egyháza nem tartja magát a budapesti Magyar Református Egyház Főtanácsa alárendeltjének;*
9. *az EKBÖT minden jogi és lelki felelősséget magára vállal, többek között a Református Egyház törvény szerinti regisztrációját is.⁸⁶*

E feltételeket átadták Ivanovnak, s még jó pár találkozóra sor kerülhetett, mert július 15-én a baptista vezető Kárpátaljáról történt elutazása előtt jelentést nyújtott be Ljain-Agafonovnak. A kézzel írt beszámolóban Ivanov sikeresnek minősítette a reformátusokkal folytatott megbeszéléseket, s egyben reményét fejezte ki, hogy azok, úgy tűnik, a református egyháznak és az evangéliumi keresztyény-baptista szövetségnek az egyesülésével végződnek majd.⁸⁷ Beszámolójában a területi vallásügyi megbízott figyelmét felhívta két – szerinte nem szerencsés – esetre, amelyeknél sérelem érte a reformátusokat. Az egyikről július 12-én a Magyarországra épp áttelepülő munkácsi lelkész, Kovács József terjesztett be feljegyzést. Eszerint a távozni készülő lelkész lakását megszállta a katonaság és az utca lakosai közül többen is, mert szerették volna azt kisajátítani, miközben telekkönyvileg, az adóhivatalnál és a lakáshivatalnál is (annak rendje és módja szerint) regisztrálva és engedé-

⁸⁶ САЛАМАХА І. Реформатська церква Закарпаття в перші післявоєнні роки (1945–1948) // *Історія землі в Україні. Праці XI Міжнародної наукової конференції* (Львів, 16–19 травня 2001 року). Кн.1. – Львів: Логос, 2001. 377.

⁸⁷ Уполномоченному Совету по делам религиозных Культур при Совете Министров СССР по Закарпатской области. КТГАЛ, фонд P-1490, опisz 1, од.зб. 18. 31.

lyezve volt az egyházközség tulajdonjoga.⁸⁸ Kovács tiszteletes feljegyzését azzal nyomatékosította, miszerint a lakást „jogosnak nyilvánította Vilhovij kijevi vallásügyi miniszter úr is, aki a most távozó lelkészt meglátogatta és vele két és fél órát volt szíves beszélgetni ebben a lakásban”.⁸⁹ A másik eset a forgolányi lelkész ügye volt, ahol a település tanácselnöke a lelkipásztor tevékenységét a területi vallásügyi meghatalmazott engedélyének meglétéhez kötötte. Erről az esetről július 23-án Bary is tudósította Ljamin-Agafonovot, s kérte, hasson oda, hogy az alsóbb szervek tartózkodjanak a hivatali túlkapásoktól.⁹⁰ Ennek ellenére a tivadarfalvi „községi tanács – anélkül, hogy akár f.ü. lelkipásztort, akár gondnokot, presbitériumot, vagy bármely más egyházi tényezőt értesített volna – a lelkipásztori lakást Községháza céljára lefoglalta és beköltözött”.⁹¹

Ezután egy ideig „szélcsend” állt be a két felekezet egyesülési/együttműködési kérdéséről, bár a fenti, Gencsy által javasolt feltételek szövegét eljuttatták Kijevbe. Mindemellett a Baráti Kör tagsága tovább folytatta miszsiós tevékenységét. Vilyhovij vallásügyi megbízott úgy érezhette, hogy az események kicsúsztak a kárpátaljai vallásügyi meghatalmazott kezéből, s felszólíthatta, személyesen járjon el a Baráti Kör tevékenységének beszüntetéséről. Szeptemberben Ljamin-Agafonov magához hívatta a kör vezetőjét, Simon Zsigmondot,⁹² s közölte vele, hogy ő is tudja, miszerint több mint három hónapja betiltották tevékenységüket, tehát hagyják abba, mert különben retorziók következnek. Azonban úgy tűnik, sem a hivatalos betiltásnak, sem a személyes felszólításnak nem tettek eleget, aminek következtében: „október elején kezdték mondogatni az asszonyok, hogy a Biblia-körös fiúkat hívogatják a KGB-re, vallatják őket” – emlékezett vissza Horkay.⁹³ Aztán október 15-én letartóztatták Zimányi József és Horkay Barna lelkészeket,⁹⁴ aki-

⁸⁸ Kovács József munkácsi lelkipásztor 91/1947. sz. levele Szovjet-Ukrajna Vallásügyi Miniszterre Kárpáti területi Megbatalmazottjának Uzshorod. Uo., 30.

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ A Református Egyházi Területi Megbízott 1947. július 23-i, 20/1947. sz. levele a Szovjetunió Vallásügyi Minisztériuma Kárpátmögötti Területi Megbatalmazottjának /Agafonov úrnak/. Uzshorod. KTÁL, fond P-1490, opisz 1, od.zb. 18. 33. A forgolányi lelkész, akiről a levélben szó esett, történetesen a baráti körös Asszonyi István volt.

⁹¹ Erről a tivadarfalvi református egyházközség presbitériumának 1947. július 27-én tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből értesülhetünk, ahol úgyszintén Asszonyi István volt a lelkipásztor. Lásd: *Kivonat a tivadarfalvi ref. egyház presbitériumának 1947. évi július hó 27. napján tartott gyűlése jegyzőkönyvéből. 14. szám.* KTÁL, fond P-1490, opisz 1, od.zb. 24.

⁹² Horkay: *A Keleti Baráti*, 152.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Fodor: *Akik a nagy nyomorúságból*, 105.

ket a KGB a Baráti Kör két legaktívabb tagjának tartott. Mindkettőt hét év javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélték.⁹⁵

A VKÜT irányelveiben 1947 júliusa és októbere között 180 fokos fordulat állt be a reformátusok és a baptisták közeledését illetően is. Ezt Vilyhovij 1947 utolsó negyedéről készített beszámolójából tudjuk, ahol külön pontban foglalkozott a két felekezet egyesítésének kérdésével. A beszámolóban a következő javaslatot fogalmazta meg a Szovjetunió Vallási Kultuszok Ügyei Tanácsa felé: „A reformátusok (kálvinisták) egyházát az EKB-kal [Evangéliumi Keresztyény-baptistákkal – a szerző] egyesíteni nem célszerű... Azok a folyamatok, amelyek a református egyházban zajlanak, arról tanúskodnak, hogy ezt az egyházat úgymond „üveg ernyő” alatt kell tartani és nem pedig eldugni az evangéliumi-baptisták fedezéke mögé”.⁹⁶ Az USZSZK vallásügyi megbízottjának véleményét osztotta felette, Poljanszkij is, majd utóbbi április 20-i határozatában jóváhagyta a reformátusok és a baptisták egyesülésének megtagadását.⁹⁷ Vagyis a két felekezet közötti tárgyalásokat az állami szervek megszakították, így tárgytalanná vált, hogy együttműködés vagy egyesülés lett volna-e közöttük.

IRODALOMJEGYZÉK

Elsődleges, levéltári források

- Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára és Múzeuma (KRELM), I. fond.
Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (MREZSL), 2.f. fond Egyetemes Konvent iratai, Konventi Külügyi bizottság iratai, 41. doboz Külföldi reformátusok ügyei.
- Архів Управління Служби Безпеки України в Закарпатській області (Ukrajna Biztonsági Szolgálat Kárpátaljai Hivatalának Levéltára (UBSZ KHL), Fond 2258.
- Державний архів Закарпатської області / Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (КТÁL), fond P-1490 Уполномоченный совета по делам религиозных культов (Vallási Kultuszok Ügyei Tanácsa meghatalmazottjának iratai) opisz 1., 9. és Fond P-2595, opisz 1.

⁹⁵ Horokay Barna, letöltve a reá kirótt hétévi kényszermunkát, 1955 szeptemberében szabadult és Kárpátalja különböző településein szolgál 1988-as nyugdíjba vonulásáig, aztán még abban az évben áttelepült Magyarországra. Zimányi József is letöltötte a hétévi kényszermunkát és 1955 májusában szabadult, s kétévi Tekeházai szolgálat után 1958-ban áttelepült Magyarországra.

⁹⁶ ЦДАГОУ, Ф.1, оп.23, спр.5069, арк. 34., 141.

⁹⁷ ЦДАВОУ, Ф.4648, оп.4, спр. 49, арк. 140.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ) Ukrajna Legfelsőbb Hatalmi és Igazgatási Szerveinek Központi Állami Levéltára, 4648. fond.

Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ) / Ukrajna Társadalmi Egyesületeinek Központi Állami Levéltára, 1. fond.

Magántulajdonban található iratok

Györke Szabolcs tulajdona:

Bary Gyula beregi ref. esperes levele a Területi Vallásügyi Meghatalmazottnak Ungvárra. 1.K.i./1947. sz. alatt.

Bary Gyula beregi ref. esperes levele Nagytiszteletű Györke István úrnak egyházmegyei főjegyző, tanácsbíró Beregújfalu.

Korabeli sajtótermék

Вісник Народної Ради Закарпатської України. 1 травня 1945 р.

Másodlagos források

BALOGH Margit: *Az egyháztörténet-írás főbb forrásai*. Elérhető: https://mult-kor.hu/20070816_az_egyhaztortenetiras_fobb_forrasai?pIdx=2

FEJŐS Zoltán: A kárpátaljai reformátusok helyzete és kilátásai 1946–47-ben, *Pro Minoritate*, VI. évf., 1997/1, 33–37.

FODOR Gusztáv: A Kárpátaljai Református Egyház élete a sztálini egyházpolitika szorításában, in Molnár D. Erzsébet–Molnár D. István (szerk.): *A kommunizmus áldozatai, rehabilitációs alternatívák Kelet-Közép Európában. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai Beregszász, 2015. november 20–21. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, 2016, 170–197.*

FODOR Gusztáv: A református egyház első évtizede Kárpátalja szovjetizálásának idején (1944–1954), in Molnár D. Erzsébet–Molnár D. István (szerk.): *Hadifogság, Málenkij Robot, Gulág. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáboraiiba (1944–1953). Nemzetközi tudományos konferencia Beregszász, 2016. november 17–20., Beregszász–Ungvár, „Rik-U” Kiadó, 2017, 97–117.*

FODOR Gusztáv: *Akik a nagy nyomorúságból jöttek... A sztálini diktatúra koncepciói perei kárpátaljai református lelkész ellen a KGB ungvári levéltárának dokumentumai alapján. Peranyagok, életrajzi adatok, fényképek*, Debrecen, Kárpátaljai Református Egyház–Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány, 2017.

PEYER-MÜLLER, Fritz: *A Kárpátaljai Református Egyházközösség történetét a két világháború között – kitekintéssel a jelenre*, Budapest, Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, 1994.

RAVASZ László: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1992.

- SZAMBOROVSKYNÉ NAGY Ibolya: A szovjet hatalom megjelenése és berendezkedése Beregszász magyar iskoláiban (1944–46). Történelmi vázlat, *Acta Academiae Beregsasiensis. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos folyóirata*, XV. évf., 2016. 83–99.
- SZAMBOROVSKYNÉ NAGY Ibolya: Egy dicstelen hatalomátadás árnyékban maradt eseményéről. A nagybereg-i lelkész 1938-as meghurcolása a csehszlovák karhatalom által, *Küldetés. A Kárpátaljai Református Egyház lapja*, XXVII. évf., 2019/6.
- ДАНИЛЕЦЬ Ю.В. Міщанин В.В. Православна церква на Закарпатті в умовах становлення радянської влади (1944–1950 рр.). *Русин*, 2013, №4 (34).
- МИЦЕЛЬ, Михаил. Общины иудейского вероисповедания в Украине. Київ – 1998. Elérhető: <http://judaica.kiev.ua/old/eg9/mizel/miz3.htm>
- САЛАМАХА І. Реформатська церква Закарпаття в перші післявоєнні роки (1945–1948) // *Історія заліз'я в Україні. Праці XI Міжнародної наукової конференції* (Львів, 16–19 травня 2001 року). Кн.1. – Львів: Логос, 2001.

ABSTRACT

Ibolya Szamborovszkyné Nagy: „*Nothing more can be done now. Into the archives!*” *On the History of the Unification/ Cooperation of the Transcarpathian Calvinists and the Russian Baptists*

In the autumn of 1944, the new state power issued a decree on secularization, liquidation of church property, and creation of a common church property in Transcarpathia, the territory under Soviet occupation. Then, on 24 January 1946, the Soviet Union annexed this territory. In 1947, László Ravasz wanted to integrate the Hungarian Reformed Church in Transcarpathia into the Russian Baptist Alliance, due to the unclear situation. Negotiations between the two denominations, however, had been preceded by the election of a starshij (regional commissioner), a person leading the Calvinists in the region. As a result, a disagreement developed among the Reformed ministers and finally a small group of them turned against the church leadership. Negotiations with the Baptists were also delayed because some ministers clearly supported the idea of integration, on the one hand, while Gyula Bary and Sándor Lajos, on the other hand, strongly opposed it, saying it would lead to the destruction of the Transcarpathian Reformed Church. Finally, the Religious Affairs Office put an end to the dilemma by prohibiting the unification of the two denominations as a dangerous, unwanted process for the state.

Keywords: Gyula Bary, Béla Gencsy, Bátyú, transcarpathian reformers, regional commissioner